

Zakonski okviri i kulturna stigma prostitucije na području Poljske u XIX veku

Uvod

Očekivano bi bilo da su stavovi jednog društva oličeni u zakonima i propisima države u kojoj to društvo živi. Pa ipak, neretko su stavovi društva konstruisani upravo kroz zakone, koji se donose mimo javnog mnjenja, a koji ga potom oblikuju. Prostitucija, iako po mnogo čemu specifična društvena pojava, nije u tom smislu izuzetak. Stoga ću na početku ovog rada definisati termin „prostitucija” i dati kratak pregled postojećih modela pravnog regulisanja prostitucije.

Sama reč vodi poreklo od latinskog *prostitutio*, što znači blud, bludničenje, davanje tela za novac.¹ Enciklopedija Britanika termin „prostitucija” objašnjava kao praksu pružanja seksualnih usluga u zamenu za novčanu nadoknadu ili drugu materijalnu korist. Prostitutke mogu biti žene ili muškarci, a prostitucija može podrazumevati heteroseksualne ili homoseksualne polne odnose. Kroz istoriju, međutim, prostitucijom su se mahom bavile žene, a klijenti su mahom bili muškarci.² Poljski rečnici nude slična objašnjenja.³ Već se, dakle, iz te osnovne definicije, koju daje „neutralni” izvor, može zaključiti da je prostitucija rodno uslovljena društvena pojava.

Među zakonskim regulacijama prostitucije Dragana Pejović izdvaja četiri modela, od kojih svaki oslikava odnos vlasti prema prostituciji kao pojavi i osobama koje se njom bave:

1. Prohibicionistički model na prostituciju gleda kao na negativnu i nedopuštenu pojavu, zakonom je zabranjujući. Zakon propisuje represivne mere, kojima se sankcionišu svi učesnici ili samo lica koja pružaju seksualne usluge. Država se za prohibicionistički model odlučuje kada za cilj ima da zaštiti porodicu, ali i celokupno društvo od prostitucije kao nemoralne društvene pojave.⁴ Loše strane ovog modela su te što

¹ Radomir Aleksić, citirano prema Драгана Пејовић, *Правни положај жена у проституцији у Републици Србији* (Нови Сад: 2020), str. 21.

² Jenkins, John Philip. “prostitution”. Encyclopedia Britannica, 1 Dec. 2023. <https://www.britannica.com/topic/prostitution>. (pristupljeno: 2 April 2024.)

³ Pogledati: <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/prostytucja;3962819.html>

⁴ Vladimir Kuhajda, citirano prema Драгана Пејовић, *Правни положај жена у проституцији у Републици Србији* (Нови Сад: 2020), str. 57.

žene podležu oštrijoj zakonskoj represiji i u društvu se posmatraju kao delikventkinje, te su i ranjivije za sve vrste nasilja od strane policije, makroa i korisnika, lišene su zdravstvene kao i zakonske zaštite, čime im je i izlazak iz prostitucije umnogome otežan. Ovaj pristup ne uzima u obzir položaj žena koje se bave prostitucijom i nema za cilj da ih zaštiti, već da iskoreni kriminalnu radnju. Na teritoriji Evrope takav model koristi se samo još u Hrvatskoj, Rumuniji, Litvaniji, Srbiji i Crnoj Gori.

2. Reglementacioni, odnosno legalizacijski model razlikuje dobrovoljnu i prisilnu prostituciju, odnosno pružanje seksualnih usluga i seksualnu eksploataciju, i na osnovu toga ih reguliše. Pristalice tog modela zalažu se za pravo žena da svojevoljno odluče da se bave prostitucijom, uz obrazloženje da u prostituciji žene prodaju uslugu, a ne svoje telo.⁵ Danas je zastupljeno stanovište da se takvim modelom osnažuje položaj žena u prostituciji i da se poboljšavaju uslovi njihovog rada, jer žene na taj način dobijaju pravnu (odnosno sudsku) i medicinsku zaštitu. Pobornici ovog modela smatraju da se time umanjuje marginalizacija žena koje se bave prostitucijom. Ovaj model danas je zastupljen u Holandiji, Nemačkoj, Grčkoj, Austriji, Mađarskoj i Letoniji.

3. Treći model, koji je na snazi u današnjoj Poljskoj, jeste abolicionistički model, nastao kao odgovor na nepovoljan položaj žena u reglementacionom sistemu. Prostitucija nije regulisana, te učesnici sami uređuju svoje odnose. Podvođenje, trgovina ljudima i javne kuće zabranjeni su u cilju sprečavanja ekonomske eksploatacije žena. Negativna strana ovog pristupa je što on ni na koji način ne doprinosi smanjenju obima prostitucije, a kako korisnici ne podležu zakonskim sankcijama, žene su u prostituciji izložene zloupotrebi i eksploataciji. Pored Poljske, ovaj model se primenjuje u velikom broju evropskih država (Francuska, Češka, Slovačka, Bugarska, Danska, Slovenija, Irska, UK...)⁶

4. Iz prethodnog modela proistekao je neoabolicionistički, odnosno švedski model, koji predviđa sankcionisanje kupaca seksualnih usluga, a ne osoba koje te usluge prodaju.

Za moju temu relevantan je drugi, odnosno reglementacioni ili legalizacijski model, koji je bio zastupljen u Poljskoj u XIX veku. Cilj mog rada jeste da pokaže kako formiranje i korišćenje ovog modela ne uzima u obzir prava žena koje se bave prostitucijom; zakoni ne postoje da bi ih štitili, a medicinska zaštita je u drugom planu u odnosu na pravna ograničenja koja ovaj model nameće. Ipak, zvanični razlog za njegovu primenu najčešće je bila želja vlasti da uspostavi kontrolu nad obavljanjem ove delatnosti i reguliše širenje polno prenosivih bolesti.

⁵ Čarnecki et al, citirano prema Драгана Пејовић, *Правни положај жена у проституцији у Републици Србији* (Нови Сад: 2020), str. 58.

⁶ Ovaj model nastao je u Engleskoj u XIX veku kao odgovor na Zakon o zaraznim bolestima iz 1864. godine koji je bio diskriminatoran prema ženama jer je samo za njih predviđao obavezne lekarske preglede. Na čelu feminističkog pokreta koji se zalagao za ovaj model bila je Džozefina Batler (Josephine Butler).

Industrijalizacija i demografske promene

Sredinom XVIII veka došlo je do velikog demografskog skoka u Varšavi, koja je postala politički, ekonomski i kulturni centar zemlje. Pored stalnih stanovnika (kojih je prema popisu iz 1792. godine bilo oko 100.000), u gradu je boravio i veliki broj posetilaca (plemića, trgovaca/kupaca, stranaca...). Takva situacija pogodovala je razvoju prostitucije, iako je u tom periodu malo šta dokumentovano. Uprkos tome što su 1770-ih godina izdata dva priručnika sa informacijama i savetima za klijente,⁷ vlasti su mahom okretale glavu pred prostitucijom. Premda je u priručnicima bilo navedeno da je podvođenje kažnjivo, a da prostitutke prema propisima treba sklanjati sa ulice i odvoditi u radne logore, u praksi prostitucija nije podlegala nikakvoj kontroli od strane policije. Sve do raspada Poljsko-litavske unije nije uvedena uredba kojom bi se regulisala prostitucija.⁸

U to doba, stanovništvo je većinski bilo zemljoradničko. Posle oslobađanja seljaka,⁹ u Poljskoj je došlo do masovne migracije sa sela u gradove, čemu je doprinela i industrijska revolucija. Pošto je na selu bilo više poslova za muškarce, češće su emigrirale devojke, a to je pak dovelo do visokog stepena feminizacije¹⁰ u gradskim sredinama. Devojke i žene koje su iz sela došle u grad obično su radile kao kućna posluga ili u fabrikama.

Emigracija sa sela u gradove dovela je i do toga da su demografski najdominantnija grupa u gradovima bile mlade, neudate žene i muškarci. Francišek Gjedroić (Franciszek Giedroyc), venerolog u bolnici „Sv. Lazar“ u Varšavi, u knjizi *Prostitutke kao izvor veneričnih bolesti u Varšavi*, detaljno je obradio ovaj problem. Gjedroić je smatrao da činjenica da čak dve trećine stanovništva čine osobe između 15 i 60 godina, posebno one „na vrhuncu svoje seksualne energije“, odnosno između 20 i 35 godina, doprinosi tome da gradovi postanu „stecište nemorala i bluda jer seksualni nagon koji nije zadovoljen u braku ventil mora tražiti u slobodnoj ljubavi“.¹¹ Verovatnije je ipak bilo da je manjak poslova za neobrazovane žene doveo do toga da se sve više žena iz niže klase (švalja, pralja, radnica u fabrikama...) oslanja na prostituciju ne bi li preživele i prehranile porodicu.¹² Pravni status žena, koje su prema Napoleonovom

⁷ Antoni Felicjan Nagłowski, citirano prema Jolanta Sikorska-Kulesza, *Zło tolerowane* (Warszawa: Mada, 2004), str. 33.

⁸ Sikorska-Kulesza, *Zło tolerowane*, str. 31-34.

⁹ Poljski seljaci u Habzburškoj monarhiji oslobođeni su kmetstva 1848. godine. Seljaci u carstvu Romanovih oslobođeni su 1861. godine. Seljaci u pruskom delu Poljske su slobodu postepeno ostvarivali počev od 1806. godine. Stefan Kieniewicz, citirano prema Keely Stauter-Halsted, „Moral Panic and the Prostitutes in Partitioned Poland“, *Slavic Review* (September 2009), str. 560.

¹⁰ Feminizacija je veći procenat ženskog stanovništva u odnosu na muško u nekoj sredini.

¹¹ Franciszek Giedroyc, *Prostytutki jako źródło chorób wenerycznych w Warszawie* (Warszawa: Drukarnia Maryi Ziemkiewiczowej, 1892), str. 8.

¹² Keely Stauter-Halsted, „Moral Panic and the Prostitutes in Partitioned Poland“, *Slavic Review*, (September 2009), str. 560.

kodeksu¹³ zauvek ostajale gotovo u statusu dece, onemogućavao im je da poseduju imovinu i raspolazu novcem. Zbog toga udovice često nakon muževljeve smrti nisu mogle same da se izdržavaju i okretale su se prostituciji kao jedinoj opciji. Prostitucija je, dakako, bila prisutna u svim slojevima društva, ali su žene iz proleterijata bile najugroženije.

Pravni okvir prostitucije¹⁴

Iako je prostitucija postojala i ranije, prvi zapisi o njoj na teritoriji Poljske potiču iz XIV i XV veka,¹⁵ dok neki izvori navode da informacije o putujućim prostitutkama datiraju još iz X veka.¹⁶ Uprkos osudama crkve i oštrim kaznama za vanbračne odnose, stav prema prostituciji bio je tolerantan. Od polovine XV veka javne kuće su radile legalno i obično su se nalazile pri kućama gradskih dželata, a najčešće su ih vodile supruge tih dželata; prva javna kuća u Poljskoj koja je poznata istoričarima otvorena je u XV veku u gradu Bohnja (Bochnia). Iako sama prostitucija nije bila kažnjiva,¹⁷ za podvođenje i prisilno prostituisanje predviđane su najstrože kazne, od javne osude, sakaćenja, proterivanja iz grada pa sve do smrtne kazne.¹⁸

Dramatična promena statusa prostitucije na području Poljske, ne nužno nabolje, dogodila se nakon što je Poljska izgubila nezavisnost, a njene teritorije potpale pod prusku, rusku i habzburšku vlast. Podela Poljske koincidirala je sa industrijalizacijom, usled koje je značajan broj mladog stanovništva prešao sa sela u gradove. Visok stepen nezaposlenosti, kao i vojni garnizoni stacionirani u gradovima, pogodovali su razvoju prostitucije. Vlasti su na prostituciju gledale kao na „nužno zlo”, koje se ne može iskoreniti, ali mora biti regulisano. Prve regulative donete su 16. novembra 1802., i to uredbom izdatom u Berlinu,¹⁹ koja je, uz određene izmene, važila sve do 1843. godine. Ovim je uveden reglementacioni sistem, u kom je prostitucija postala legalno, registrovano zanimanje, koje se obavljalo uz strogu kontrolu vlasti. No pravi

¹³ Napoleonov kodeks (1807. godine preimenovan u Napoleonov zakonik, a potom 1814. u Gradanski zakonik) bio je francuski građanski zakonik, koji je 1804. godine napravljen na Napoleonovu inicijativu. To je bila prva kodifikacija prava koja se odnosila na građanina pojedinca. Zakonik je bio u upotrebi u mnogim zemljama, između ostalih i u Poljskoj. Izrađen je na načelima: jednakost svih pred zakonom, nezavisnost pravosuđa od crkve i garancija privatnog vlasništva.

¹⁴ Zbog obima rada fokusiraću se pre svega na zakone koji su se odnosili na grad Varšavu.

¹⁵ Sikorska-Kulesza, *Zło tolerowane*, str. 29.

¹⁶ Mariusz Jędrzejko, *Prostytucja jako problem społeczny, moralny i zdrowotny* (Pultusk: Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztora, 2006), str. 38-40.

¹⁷ Prostitucija je bila tolerisana dokle god je bila ograničena na bordele pri dželatskim kućama, dok se ulična prostitucija smatrala „kršenjem običaja”, Sikorska-Kulesza, *Zło tolerowane*, str. 30.

¹⁸ Sikorska-Kulesza, *Zło tolerowane*, str. 32.

¹⁹ Uredbu je na poljski preveo dr. Francišek Gjedioić. Puno ime uredbe je glasilo: *Uredba koja se odnosi na zavodenje mladih devojaka u nemoralni život u bordelima ili na neki drugi način za novac, ne bi trebalo da obuhvata propise za suzbijanje veneričnih bolesti u Varšavi.*

razlog za legalizaciju predstavljala je potreba da se prostitutke lakše kontrolišu zbog straha pruskih vlasti za svoje vojnike (u to vreme je čak svaki peti stanovnik Varšave bio pruski vojnik).²⁰ Drugi povod za ovu uredbu bila je želja pruskih vlasti da na svim njihovim teritorijama vladaju uniformna pravila, zakoni i institucije (npr. medicinski, policijski i sanitarni propisi).

U 1. članu Uredbe iz 1802. godine, stajalo je da „sve žene, koje svoje telo podvrgavaju bludnom zanatu, moraju da obitavaju u javnim kućama predviđenim za to, a pod policijskim nadzorom, kao i pod budnim okom makroa ili matrone, kako bi se zakon lakše i zgodnije nad njima sprovodio”.²¹ Međutim, prema članovima 21²² i 23²³ bavljenje prostitucijom izvan bordela bilo je dozvoljeno pod određenim uslovima. Za otvaranje bordela bila je potrebna dozvola vlasti, koju je vlasnik dobijao besplatno na šest meseci, zajedno sa spisikom obaveza i tekstom Uredbe. Za dobijanje dozvole bilo je potrebno prijaviti lokaciju planirane javne kuće, kao i žene koje će u njoj raditi. Uredba je propisivala da javne kuće smeju da budu samo u velikim naseljenim mestima i nigde drugde, kao i da ne smeju da budu na prometnim ulicama, već daleko od glavnih puteva.²⁴

Sa istim ciljem, vlasti su 1842. godine izdale „Policijsko-lekarske propise za sprečavanje širenja bolesti sifilisa u gradu Varšavi”.²⁵ Ovim aktom prostitucija je ograničena na javne kuće, dok su samostalne prostitutke progone. Iako je ograničavanje na javne kuće trebalo da u što većoj meri smanji prenošenje polno prenosivih bolesti, ova mera je imala sasvim suprotan efekat. Prema statistici koju je u svojoj knjizi *Prostitutke kao izvor veneričnih bolesti u Varšavi* dao Francišek Gjedroić, u periodu od 1882. do 1890. godine, 30% pregledanih samostalnih prostitutki bilo je zaraženo

²⁰ Sikorska-Kulesza, *Zło tolerowane*, str. 35.

²¹ Ibidem, str. 6.

²² Član 21: „Bludnici, koja želi da napusti bordel kako bi na svoju ruku nastavila da vodi taj ništavan život, biće dozvoljeno da se njime bavi, ali samo uz izričitu saglasnost policije.”

²³ Član 23: „Određene žene, koje se na svoju ruku predaju bludu za novac sa nekolicinom ljudi, takode o sebi treba da izveštavaju Policijsku upravu nakon što od nje dobiju dozvolu i budu upisane u registar. I one su dužne, kao i bludnice u javnim kućama, da se bez otpora podvrgnu pregledu, koji će sprovesti okružni lekar. Najzad su dužne da blagajni bolnice sv. Lazar dostave dva talira mesečno. Uopšteno govoreći, takve devojke moraju da se pridržavaju svih pravila odredbe o bordelima i bludnicama koje u njima rade, a u slučaju da ih se ne pridržavaju biće kažnjene ovde opisanim kaznama. Stoga ih podsećamo da nikako ne odstupaju od pravila svoje profesije sa idejom da neće biti otkrivene i da se neće saznati da se bave bludničanjem. Policija će upotrebiti sva sredstva kako bi došla do informacija o njihovom razvratnom i ništavnom životu, a tada će ih najstrožije kazniti, isto kao i one koji su bordel otvorili bez dobijene dozvole.”

²⁴ O tome pišu i Sikorska-Kulesza (*Zło tolerowane*, str. 37) i Urbanik-Kopeć (*Chodzić i uśmiechać się wolno każdemu*, str. 35).

²⁵ *Przepisy policyjno-lekarskie dla zapobieżenia szerzeniu się choroby syfilitycznej w mieście Warszawie*, Warszawa 1842, Franciszek Giedroyc, *Rada Lekarska Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego (1809–1867)*, (Warszawa: Księgarnia E. Wende, 1913), str. 673.

veneričnim bolestima, dok je taj procenat u javnim kućama dostizao čak 95,5%.²⁶ Dakle, sasvim je jasno da zdravlje žena, a ni zdravlje njihovih korisnika, nije predstavljalo istinski prioritet vlasti. Prioritet je bila registracija svih žena koje su se bavile prostitucijom ili je za to postojala sumnja – kako bi njihovo kretanje i stanovanje moglo biti lakše regulisano. To je za posledicu imalo ograničavanje njihovih sloboda. Propisima je bilo zabranjeno da više od tri registrovane žene stanuju u istom stanu, kao i da žive u hotelima i u blizini javnih kupatila. Žene mlađe od 18 godina mogle su legalno da rade u javnim kućama uz dozvolu oca ili staratelja, dok je svim prostitutkama bilo strogo zabranjeno opštenje sa maloletnim licima. Prostitutkama je bilo zabranjeno i da ispred javne kuće ili sa prozora gestovima ili mahanjem „mame“ prolaznike, da se šetaju ispred kuće ili da se naginju kroz prozor provokativno obučene, da pevaju nepristojne pesme, kao i da se na ulicama i javnim mestima „raskalašno ili nepristojno ponašaju“.²⁷ Građani Varšave bili su, s druge strane, u obavezi da takvo ponašanje prijave, a za njega se izricala kazna.²⁸ Te zakone trebalo je da sprovedi policija, pre svega uz pomoć vlasnika javnih kuća, odgovornih za ponašanje i bezbednost svojih radnica i klijenata. U slučaju kršenja pravila ili odbijanja saradnje, javna kuća je mogla da izgubi dozvolu za rad.

Ovakve prakse su značajno olakšale vođenje javnih kuća i korisnicima omogućile da nesmetano kupuju seksualne usluge. Samim prostitutkama nisu ipak išle u korist. Naime, vlasnici su ekonomski eksploatisali svoje radnice, koje nisu mogle samostalno da odlučuju o izboru klijenata. Iako su, prema zakonu, žene mogle da napuste prostitutsku radnju kad god požele, i u čemu vlasnik nije smeo da ih sprečava, a policija je bila dužna da im pomogne da pronađu drugo zaposlenje, neretko su zapravo bile prepuštene na milost svojim gazdama. Sam rad u prostitutkim radnjama bio je težak i često van kontrole prostitutki. Pre legalizacije, na mestima na kojima se obavljala prostitucija, morao je postojati makar privid reda i radnice su makar donekle mogle da biraju. Legalizacija je učinila da se žene otvoreno posmatraju kao roba koja se kupuje. Za dovoljnu sumu je sve bilo na repertoaru, uprkos željama samih žena.

Kako zakoni očito nisu imali efekta u sprečavanju širenja veneričnih bolesti, što su zakonodavci neizostavno morali da znaju, stiče se utisak da je svrha represivnih mera usmerenih isključivo ka ženama koje se bave prostitucijom bila njihova društvena segregacija. Suočeni s problemom koji ne umeju da reše, policijski i zdravstveni zvaničnici su odgovornost prebacili na same žene.²⁹ Od 1880-ih godina, u poljskoj štampi primetan je porast interesovanja za u to vreme popularne darvinističke ideje

²⁶ Alicja Urbanik-Kopec, *Chodzić i uśmiechać się wolno każdemu* (Warszawa: Krytyka Polityczna, 2021), str. 185.

²⁷ Ibidem, str. 40.

²⁸ Ibidem, str. 36.

²⁹ Ova praksa najbolje se ogleda u medicinskim propisima, o čemu će više reči biti u narednom odeljku.

i teorije nasleđivanja.³⁰ Iako je veliki broj poljskih lekara uzroke prostitucije video u industrijalizaciji i kapitalizmu, bliske su im bile i eugenističke ideje Čezara Lombrosoa (Cesare Lombroso), italijanskog lekara i kriminologa. Prema Lombrosovoj teoriji o urođenom zločincu, žena se rađa sa prirodnom sklonošću ka prostituciji i karakteristikama kao što su promiskuitetnost, nemoralnost, seksualna permisivnost, lakomislenost i lenjost.³¹ Na tragu tih postulata pisalo se o „degeneraciji“ inherentnoj prostitutkama i o njihovoj fizionomiji po kojoj se razlikuju od „normalnih“ žena. Prebacujući problem sa celokupnog društva na pojedinca, takav diskurs internalizovao je negativnu percepciju društva o ženama koje se bave prostitucijom.

Medicina: simboličko i praktično nasilje

Još jedna praksa koja je dodatno produbljivala već postojeću segregaciju od ostatka društva bila je obaveza posedovanja „crne knjižice“. Svaka registrovana prostitutka morala je da ima radnu knjižicu, koja joj je zamenjivala sva druga dokumenta, a u kojoj je pisalo kako i gde radi, gde živi i koliko zarađuje. Radna knjižica, koja je vlastima olakšavala praćenje i kontrolisanje radnica, izdavala se u svim delovima Poljske. U ruskom delu, ta knjižica je predviđala lekarske preglede dvaput nedeljno, dok je u habzburškom delu bilo dovoljno otići na pregled jednom mesečno.³² Za izbegavanje pregleda i skrivanje bolesti bile su predviđene stroge zatvorske kazne i prinudno lečenje. Pozajmljivanje ili korišćenje tuđe knjižice strogo se kažnjavalo.

Glavna svrha knjižice bila je da se u najvećoj meri suzbije prenošenje polnih bolesti, što implicira da je prostitucija pre svega tretirana kao problem koji predstavlja opasnost po zdravlje čitavog naroda, kako moralno tako i fizičko. Obavezni ginekološki pregledi bili su često degradirajući i dehumanizujući, a vrlo retko učinkoviti. Činjenica da su samo prostitutke, a ne i njihove mušterije, podvrgavane obaveznim pregledima, govori o stavu tadašnjeg društva prema ženama uopšte. Uprkos obaveznim pregledima, manjak higijene i medicinskog znanja onemogućavali su adekvatnu zdravstvenu zaštitu:

Pregledi su se obavljali u bolničkim ordinacijama, u zgradama policije i gradske uprave, u zatvorima, iznajmljenim privatnim stanovima, ponekada u školskim ili crkvenim salama (...) ostavama za alat, suterenima, podrumima, a higijenski propisi i privatnost se nisu poštovali. Žene su često čekale na preglede ispred zgrada u grupama, pregledi su se obavljali u istim

³⁰ Magdalena Gawin, *Progressivism and Eugenic Thinking in Poland, 1905-1939. Blood and Homeland*. Ur. Marius Turda i Paul J. Weindling (Budimpešta: Central European University Press, 2007), str. 169.

³¹ Urbanik-Kopeć, *Chodźci i uśmiechać się wolno każdemu*, str. 55.

³² *Ibidem*, str. 40.

prostorijama gde su se i prijavljivale za preglede, a ako je postojala posebna prostorija, uglavnom su bili prisutni policajci ili drugi radnici komiteta.³³

Obavezni pregledi u uslovima koji nisu ispunjavali higijenske norme i nedostatak dovoljnog broja instrumenata za ginekološke preglede najčešće su dodatno pogoršavali već postojeći problem. Nije bio redak slučaj da se zdrave žene zaraze na prinudnim pregledima zato što se instrumenti nisu pravilno čistili između dve pacijentkinje. S druge strane, žene koje su se bavile prostitucijom bile su u obavezi da genitalije ispiraju lizoformom, odnosno formaldehidom, otrovnom supstancom koja se koristi za dezinfekciju. Oštećenje sluzokože usled ovakve prakse povećavao je ne samo rizik od polno prenosivih bolesti, već i od drugih oboljenja. Pored toga, žene su bile zadužene da i svojim mušterijama pre odnosa ispiraju penis lizoformom i u mokraćnu cev sipaju koloidno srebro.³⁴ Najstrože kazne bile su propisane za žene (nikada za muškarce) koje ove instrukcije nisu poštovala, iako nijednim ukazom nije objašnjeno na koji način žene treba da svoje mušterije privole da pristanu na te, bez sumnje bolne procedure. Ako se uzme u obzir da je 90% pregledanih žena nosilo nedvosmislene tragove seksualnog nasilja,³⁵ takav zahtev prerasta u apsurd – ako prostitutke nisu mogle da nateraju svoje mušterije da ih ne siluju, nisu mogle ni da ih nateraju da se ispiraju sredstvom za čišćenje klozeta.

Alicja Urbanik-Kopeć precizno primećuje da je „medicina, sa svojim aparatom simboličkog i praktičnog nasilja, delovala u službi kontrole ženskih tela, ne epidemije“. Samim tim ne čudi što se zakoni, koji su formalno važili jednako za sve, nisu jednako primenjivali na sve žene. U doba kada su muški lekari retko dodirivali tela svojih pacijentkinja i gotovo nikada nisu pregledali žene iz više klase neodevene, ulične prostitutke su bile neprocenljiv izvor informacija o manifestacijama veneričnih bolesti.³⁶ Sa druge strane, bogate samostalne prostitutke, odnosno kurtizane ili naložnice, često su bile ne samo vrlo ugledne u visokim krugovima, već su bile i dobro poznate policiji, ali se sanitarni i policijski propisi na njih (uglavnom) nisu primenjivali.³⁷ Za razliku od prostitucije u nižim društvenim slojevima, koja je bila u fokusu interesovanja tadašnjih medija, zdravstvenih institucija i vlasti, prostituciju u višoj klasi karakterisao je glamurozan stil života, veći stepen finansijske nezavisnosti i obrazovanja, kao i društveni status, jer su klijenti bili bogati i ugledni muškarci, neretko

³³ Ibidem, str. 175.

³⁴ Ibidem, str. 173.

³⁵ Ibidem, str. 191.

³⁶ Keely Stauter-Halsted, *The Physician and the Fallen Woman: Medicalizing Prostitution in the Polish Lands. Journal of the history of sexuality* (2011, vol. 20), str. 270-290.

³⁷ Jolanta Sikorska-Kulesza, *Tolerated Evil: Prostitution in the Kingdom of Poland in the Nineteenth Century* (Warszawa: Peter Lang International Academic Publishers, 2020), str. 241.

i iz plemićkih porodica. Žene koje su se bavile ovim tipom prostitucije obično su se predstavljale kao glumice, pevačice, igračice i slično, te stoga društvo nije znalo čime se one zapravo bave.³⁸ Visoka i niska prostitucija³⁹ razlikovale su se i po odnosu koji su žene imale sa svojim klijentima. Dok su žene u niskoj prostituciji pružale seksualne usluge brojnim mušterijama sa kojima nisu gradile lične odnose, žene u visokoj prostituciji su obično imale manji broj stalnih klijenata, kojima su pored seksualnih usluga pružale i „zabavu” na društvenim događajima. Zbog ovakve dinamike odnosa sa korisnicima njihovih usluga, kao i materijalnim stanjem koje im je omogućavalo bolju zdravstvenu zaštitu, može se pretpostaviti da je stepen zaraženih žena iz više klase bio ponešto niži u odnosu na žene iz niže klase.

Zaključak

Prostitucija je u Poljskoj prvi put regulisana 1802. godine. Time je uveden reglementacioni model, čime je prostitucija postala legalno zanimanje, obavljano uz strogu kontrolu vlasti, kojima je zvanični prioritet bio suzbijanje veneričnih bolesti. Nametnuti su obavezni lekarski pregledi i redovna testiranja na polno prenosive bolesti, ali kako su ovi propisi važili samo za žene, a pregledi obavljani u krajnje nehygienjskim uslovima, najčešće su samo dodatno pogoršavali već postojeći problem. Insistiranje na neefikasnim merama pokazuje da su sanitarni zakoni pre bili kazna za žene koje se bave prostitucijom, a ujedno su i pripadnice niže klase, a ne promišljenija strategija sprečavanja epidemije. Analiza istorijskog konteksta i dinamike između pravnog okvira i kulturne konstrukcije prostitucije pokazuje da je prostitucija ženska „profesija” oblikovana patrijarhalnom ideologijom i rodnim obrascima, koja u nepovoljnim životnim situacijama vrši nevidljiv, ali snažan pritisak na žene.

³⁸ Пејовић, *Правни положај жена у проституцији у Републици Србији*, str. 34.

³⁹ Dragana Pejović u svojoj doktorskoj disertaciji pravi razliku između prostitucije visokog (elitna prostitucija), srednjeg i niskog nivoa (ulična prostitucija). Iako se ova podela odnosi na situaciju u prostituciji XXI veka, i elitna i ulična prostitucija su u sličnom obliku postojale i u XIX veku, pa i ranije.

Bibliografija

- Gawin, Magdalena. 2007. Progressivism and Eugenic Thinking in Poland, 1905–1939. *Blood and Homeland*. Ur. Marius Turda i Paul J. Weindling. Central European University Press. Budapest.
- Giedroyc, Franciszek. 1892. *Prostytutki jako źródło chorób wenerycznych w Warszawie*. Drukarnia Maryi Ziemkiewiczowej. Warszawa.
- Giedroyc, Franciszek. 1913. *Rada Lekarska Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego (1809–1867)*. Księgarnia E. Wende. Warszawa.
- Jenkins, John Philip. "prostitution". Encyclopedia Britannica, 1 Dec. 2023, <https://www.britannica.com/topic/prostitution>. (pristupljeno 2. 4. 2024.)
- Jędrzejko, Mariusz. 2006. *Prostytucja jako problem społeczny, moralny i zdrowotny*. Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztora. Pułtusk.
- Пејовић, Драгана. 2020. *Правни положај жена у проституцији у Републици Србији*. Doktorski rad. ACIMSI Centar za rodne studije Univerziteta u Novom Sadu.
- Sikorska-Kulesza, Jolanta. 2004. *Zło tolerowane*. Mada. Warszawa.
- Sikorska-Kulesza, Jolanta. 2020. *Tolerated Evil: Prostitution in the Kingdom of Poland in the Nineteenth Century*. Peter Lang International Academic Publishers. Warszawa.
- Stauter-Halsted, Keely. 2009. Moral Panic and the Prostitute in Partitioned Poland. *Slavic Review* 68/3. 557-581.
- Stauter-Halsted, Keely. 2011. The Physician and the Fallen Woman: Medicalizing Prostitution in the Polish Lands. *Journal of the history of sexuality*. Vol. 20. 270-290.
- Urbanik-Kopeć, Alicja. 2021. *Chodzić i uśmiechać się wolno każdemu*. Krytyka Polityczna. Warszawa.

RAMY PRAWNE I PIĘTNO KULTUROWE WOBEC PROSTYTUCJI NA TERYTORIUM POLSKI W XIX WIEKU

W artykule został omówiony wpływ, jaki miały przepisy prawne dotyczące prostytucji na życie pracownic seksualnych w Polsce w XIX wieku, a także ich wkład w kulturową stygmatyzację prostytucji. W pracy uwzględniono dane demograficzne, takie jak wiek, wykształcenie i status społeczno-ekonomiczny pracownic seksualnych, a także praktykę obowiązkowych badań lekarskich. Biorąc pod uwagę kontekst historyczny oraz złożoną dynamikę pomiędzy ramami prawnymi a kulturową konstrukcją prostytucji, artykuł wykazuje, w jaki sposób ograniczenia prawne przyczyniają się do marginalizacji kobiet zaangażowanych w prostytucję oraz jak kształtują kulturowy dyskurs, który przetrwał do dzisiaj.

Słowa kluczowe: prostytucja, Polska w XIX wieku, konstrukcja kulturowo-prawna, badania lekarskie

LEGAL FRAMEWORK AND CULTURAL STIGMA OF PROSTITUTION IN 19TH CENTURY POLAND

The paper shows the impact of prostitution laws on the lives of sex workers in 19th century Poland, as well as their contribution to the cultural stigma surrounding prostitution. It includes demographic data such as age, education, and socio-economic status of sex workers, as well as the practice of mandatory medical examinations. By taking into consideration the historical context and the complex dynamics between legal frameworks and cultural constructions of prostitution, the paper aims to highlight how legal restrictions contribute to the marginalization of women involved in prostitution and shape the cultural discourse that persists to this day.

Keywords: prostitution, 19th century Poland, socio-legal construction, medical examinations